ANTONIJA ZARADIJA KIŠ
Institut za etnologiju i folkloristiku
Zagreb, Hrvatska

Tradicija sv. Martina u kontekstu hrvatske nematerijalne baštine

Polazište ovoga rada kao i ostalih radova međunarodnoga znanstvenoga skupa *Putovima europske nematerijalne baštine u 21. stoljeću: sveti Martin, simbol dijeljenja*, sastoji se u propitivanju nematerijalne kulturne baštine fokusirane na kult i tradiciju sv. Martina – simbola *dijeljenja* u 21. stoljeću kao zajedničke vrijednosti čovječanstva. Na temelju široke rasprostranjenosti martinskoga kulta – o čemu svjedoči impozantan broj martinskih svetišta, koja su polazišni materijalni dokazi o slojevitoj nematerijalnoj martinskoj baštini – sagledavat ćemo današnje stanje martinskoga nasljeđa kroz očišta nematerijalnoga, revalorizirati ga i donijeti adekvatne zaključke, temeljeći se na ključnim smjernicama kroz koje se propituje i valorizira nematerijalna baština 21. stoljeća, a to su:

– *tradicionalnost*, koja živi na ruralnim i urbanim prostorima i kroz čiju su praksu uključene različite kulturne skupine,
– *inkluzivnost*, kroz koju se prošlost reflektira u sadašnjosti i prenosi u budućnost, te tako doprinosi jedinstvu zajednice, jačanju njezina identiteta i društvene pripadnosti,
– *reprezentativnost*, kroz koju je razvidna akumulacija znanja, običaja i vještina koji se prenose s generacije na generaciju.

Oslonimo se dakle na martinsko kulturno dobro,[3] na duhovno stvaralaštvo, na jezičnu baštinu, promotrimo toponimiju, žanrove usmene i pučke književnosti uz glazbeno i običajno folklorno blago, kako bismo što bolje sagledali tradiciju sv. Martina biskupa kojega štujemo diljem europskoga pa tako i hrvatskoga prostora.

No prije nego se upustimo u navedena razmatranja, spomenimo ukratko iznimno materijalno martinsko blago na relativno malom hrvatskom prostoru koje se ogleda kroz više od dvjesto martinskih svetišta koja su nastajala od 6. do 21. stoljeća.[4] Među njima su još uvijek vidljive ruševine najstarijih zaboravljenih martinskih hramova,[5] zatim kapelice i poklonci, dok posebno mjesto zauzimaju 44 župne crkve sv. Martina koje su žive pronositeljice tisućljetne hrvatske tradicije galskoga apostola. Valja istaknuti zamjetan broj martinskih svetišta koja su djelomično ili čak do temelja stradala u Domovinskom ratu (1990.–1995.) no koja su obnovljena ili nanovo sazidana. Njihovom obno-

---

[3] Na temelju hrvatskoga Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (članak 9) koji je usklađen prema pariškoj Konvenciji o zaštiti nematerijalne kulturne baštine iz 2003. godine, "nematerijalno kulturno dobro mogu biti razni oblici i pojave duhovnog stvaralaštva što se prenose predajom ili na drugi način, a osobito su to:

– jezik, dijalekti, govori i toponimika te usmena književnost svih vrsta,
– folklorno stvaralaštvo u području glazbe, plesa, predaje, igara, obreda, običaja, kao i druge tradicionalne pučke vrednote,
– tradicijska umijeća i obrti.

Očuvanje nematerijalnih kulturnih dobara provodi se izradbom i čuvanjem zapisa o njima, kao i poticanjem njihova prenošenja i njegovanja u izvornim i drugim sredinama." http://www.zakon.hr/z/340/Zakon-o-za%C5%A1titi-i-o%C4%8Duvanju-kulturnih-dobara.

[4] Zabilježimo ovom prigodom uzoran primjer zajedništva za Martinje 2014. godine kad je svečano posvećena nova kapelica sv. Martina na lokalitetu Šatornjak nedaleko od sela Salinovca u općini Ivanec u Hrvatskom zagorju. Za izgradnju kapelice zaslužna je Udruga vinogradara *Skrajski pajdaši* (osnovana 2009. god.) koja je kapelu sazidala dobrom voljom, bez nacrta, bez građevinara i arhitekta. Zemlju na kojoj je kapela vlasnik je poklonio Udruzi dok su mnogi žitelji kraja sudjelovali dobrovoljnim davanjem za njezin konačan izgled, pa je tako i vel. Piskač poklonio kip sv. Martina, kojega je dobio iz Poljske.

Zahvaljujem dragoj kolegici Mirjani Bračko iz Ivanca koja mi je pomogla u prikupljanju podataka o ovom događaju.

[5] Valja istaknuti znatan broj ruševnih ostataka martinskih svetišta koja najčešće propadaju u vremenu i nebrizi (poput ruševina crkvice sv. Martina kod Tinjana u središnjoj Istri, na punti Luna na Pagu, na obroncima Biokova iznad Makarske, na obroncima Kalnika itd.). No svetišta bivaju i konzervirana pa tako i zaštićena kad su shvaćena kao kulturno dobro neodjeljivo od lokalnoga kulturnoga integriteta, poput crkvice sv. Martina u Bičićima u Istri ili one u Ivinju nedaleko Tisnoga.

vom i tradicija sv. Martina doživljava naglašen uzlet koji se manifestira kroz djelovanja raznih kulturnih udruga čiji članovi nastoje što snažnije potaknuti lokalni živalj na važnost tradicije kao neizostavnoga identiteta lokalne zajednice.[6]

Materijalna martinska baština izrasta iz duhovne, nematerijalne, koja se ističe svojom raznolikošću i slojevitošću što je rezultat mnoštva povijesnih, društvenih i kulturnih čimbenika koji su se slijevali i prepletali na hrvatskom prostoru – graničnom teritoriju između Istoka i Zapada, tj. između dviju kulturnih i vjerskih sfera. Utjecaj benediktinske kulture sa Zapada, koja svoje začeće duguje kultu sv. Martina,[7] od najranijih se početaka ostvaruje na cijelom hrvatskom prostoru. Najviše ostataka i danas prepoznajemo diljem Istre i duž priobalja gdje su začeci kulta sv. Martina duboko utisnuti u lokalnu tradiciju, a mnogi su još i neotkriveni. O tomu katkad svjedoče tek sjećanja na benediktinske martinske samostane i njihove posjede npr. u Bičićima (spominje se u Istarskom razvodu) i Martišnici u Istri (Zaradija Kiš 2004: 69, 220), na Šumetu kod Dubrovnika, čemu se pridružuje i povijest preimenovane trogirske crkva sv. Martina (danas sv. Barbare) te salonitanski kult sv. Martina prenesen u Vranjic itd. Franački pak kulturni utjecaj presudan je u pronošenju i učvršćivanju martinkoga kulta na hrvatskom prostoru jer ulazi u temelje slavenske kulture koja se kroz specifičnost jezika i pisma oblikuje od 9. stoljeća. U tom kulturno-povijesnom kontekstu istaknimo dvostruku ulogu benediktinaca na hrvatskom prostoru koji će kroz latinsku duhovnost oblikovati slavensku kulturu na prihvaćenim ćirilometodskim premisama, izgradivši ono što danas zovemo *hrvatskim glagolizmom* čije kulturno nasljeđe ponajviše nalazimo u Istri i Kvarneru.

Važnost zemljopisnoga položaja Hrvatske vidljiva je u komunikacijskom smislu jer hrvatskim sjevernim prostorom prolaze glavni cestovni pravci koji

---

[6] U tom smislu valjalo bi podrobnije istražiti aktualno djelovanje bratovština sv. Martina koje kao kulturne udruge djeluju npr. na Šolti, a također i drugih udruga poput *Skrajskih pajdaša* ili *Hrvatske Kulturno Umjetničke udruge "Sv. Martin"* (osnovana 1995. god.) iz Sv. Martina na Muri, *Udruge sv. Martin Pisarovina* (osnovana 2014. god.) i sl.

[7] U klaustru montecassinskoga samostana nekoć je bilo pogansko svetište posvećeno Apolonu. Sv. Benedikt ga je pretvorio u oratorij kojega je posvetio svom duhovnom prethodniku sv. Martinu biskupu iz Toursa. U istom je oratoriju sv. Benedikt, utemeljitelj zapadnoga redovništva, umro stojeći dok su ga pridržavali redovnici nakon što je primio svetu euharistiju, kako nam je prenio njegov biograf, sv. Grgur Veliki. Sjećanje na taj događaj u vrtu samostana evocira brončana skulptura Attilia Selve iz 1953. godine koju je Monte Cassinu poklonio prvi njemački kancelar Konrad Adenauer.

spajaju Istok i Zapad (Gračanin 2010: 9–69), dok je južni dio važan u istom kontekstu ali zbog morskih putova. Oba pravca važne su i križarske prometnice kojima se pronose kultovi križarskih patrona među kojima se, s obzirom na materijalna obilježja, ističe štovanje sv. Martina (Zaradija Kiš 2008a).

Multikulturalnost je nezaobilazna u oblikovanju tradicije sv. Martina u Hrvatskoj gdje su naglašeni romanski utjecaji na jugu, a ugarski i germanski na sjeveru što će se odraziti kroz raznolike izričaje martinske nematerijalne baštine poput pučkih martinskih običaja ili plemenskoga, odnosno obiteljskoga zaštitništva, kao i kroz razne književne i melodijske izričaje, kako nekad tako i danas u prvim desetljećima 21. stoljeća u kojima *Martinje* ili *Martinja* doživljava istinski preporod u folklornom smislu.

Onomastičke napomene

Jezik nam potvrđuje najdragocjenije podatke o snazi kulta sv. Martina i to kroz onomastičku građu, koja bilježi i važne fonološke promjene poput metateze likvida (Mihaljević 2002: 189), i koja ističe leksičku učestalost imena Martin i prije 7. stoljeća. Hagiotoponim *Martin* iz predslavenske faze podliježe slavenskoj metatezi likvida i sačuvan je kao *Mratin* u vrlo ograničenom broju primjera po Dalmaciji (gdje inače valja i tražiti najstarije tragove martinskoga kulta), dok je u mlađoj tzv. nemetatiziranoj fazi postojan diljem Hrvatske. Metateza likvida je nezaobilazan čimbenik u martinskim toponomastičkim istraživanjima, koja mogu najpouzdanije opredijeliti starost martinskoga lokaliteta i njegovu kulturološku slojevitost.[8] Spomenimo neke od njih:

ojkonimi:

- s metatezom: Mratovo – selo u šibenskom kraju, Sumratin – predio u Dubrovniku;
- bez metateze: Martići, Martijanec, Martinac, Martinci, Martin, Martinska Ves, Martinovo Selo, Sumartin, Martinski Vrh itd. (Zaradija Kiš 2004: 64);

[8] U tom smislu pozornost valja obratiti na toponimiju otoka Brača. Posebno zanimljiv i dakako od prvorazrednoga značaja za istraživanje bračke toponimije od 13. do 15. stoljeća jest *Brački razvod* u kojemu su zabilježeni metatizirani martinski toponimi: *Pod sut Mratign* (Pod Sv. Martin), *Mratigne bardo* (kod Mratinjeg prodola) ili *Mratigna plis* (kod Mratinjeg brda) (Šimunović 1972: 84, 86).

oronimi:

- s metatezom: Mratin ili Mratinja ili Mratinska Glavica – brežuljak kod Žrnova na otoku Korčuli (Baničević 1989: 252);
- bez metateze: Martin breg, Martin brdo, Martinjak, Martinšćak, Martinac, Martinovac;

hidronimi:[9]

- samo bez metateze: Martijanšek, Martinec – potoci; Martinovo vrelo, Martin, Martinovac – vrela; Martinica (Bol), Martinovica (Milna), Sveti Martin (Premantura, Krk), Saladinka-Sveti Martin (Poreč) – morske uvale; Martinšćica (Cres), Sveti Martin (Mali Lošinj) – uvala i luka.

Bogato martinsko nazivlje potvrđuje da je u svijesti ljudi još uvijek živa spoznaja o svetom mjestu, što je ključni duhovni segment ljudske opstojnosti koji je jedini zaslužan za očuvanje nematerijalne baštine, koji se usmeno prenosi i jedini je zajamčeni način trajanja usmenosti u vremenu i prostoru (usp. Badurina 2003: 306).[10] Martinska je toponimija "preuzeta od romanskih ili romaniziranih starinaca. Ti nazivi imaju najveću vrijednost pri istraživanju naseljavanja Hrvata na otoke i za razumijevanje promjena u jeziku iz vremena kad nemamo drugih pisanih dokumenata" (Šimunović 1972: 178). Svi su nazivi potvrđeni u Dalmaciji, na prostoru najstarijih martinskih toponima za koji su vezani počeci kulta sv. Martina.

Kroz antroponomastiku pak progovara svijest o potrebi za očuvanjem tradicije i učvršćivanju svetosti u čovjekovu svijest. O tomu već na Baščanskoj ploči (11. st.) govori ime poslanika *Mratina*, što potvrđuje uvriježenost imena Martin[11] prije dolaska Slavena koje je podleglo jezičnim modifikacijama, a koje su se zadržale do danas i u rijetkim prezimenima po Dalmaciji: Mratinić (Split, Vis), Mratinović (Dubrovnik, Kaštela) i Mratović (Pelješac, Split). Uz

---

[9] Valja istaknuti mjesto Lakmartin (otok Krk) za koje je gotovo nemoguće odrediti je li riječ o antroponimu ili sanktoremu, a koje se povezuje s predajama o sv. Martinu i s njegovom izlječiteljskom djelatnošću, koja je bila utemeljena na Martinovu znanju o ljekovitosti izvorskih voda o čemu u nas do sada nisu provedena nikakva istraživanja (Zaradija Kiš 2004: 700).

[10] Valja napomenuti da je u starijoj toponomastici katkad vrlo teško razlučiti hagiotoponime ili sanktoreme od antroponima koji su nerijetko vezani za neki dodatni zemljopisni termin. Ovakve je slučajeve vrlo teško argumentirati te su i stavovi istraživača katkad različiti: npr. *Martinica, Mratinova prodolca* na Braču ili *Lakmartin* na Krku (Zaradija Kiš 2004a: 700).

[11] Do danas je u nekim dijelovima Hrvatske (otok Cres) *Martin* ostao pogrdan naziv za nespretna i nesnalažljiva čovjeka, što je potvrđeno i u narodnoj poslovici *Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba* u kojoj se naglašava beskorisno gubljenje vremena zbog nedovoljne informiranosti (Matešić 1982: 333).

osobna imena Martina i Martin[12] (Marasović-Alujević 2003), velik je broj prezimena (HER 2002: 714) izvedenih iz imena, kao što su npr.: Martinac, Martinec, Martinčević, Martinčić, Martini, Martinić, Martinis, Martinko, Martinković, Martinolić, Martinović, Martinov, Martinovski, Martinušić, Martinjak, Martinjaš, Marton itd.

Mratinje i *Martinje*

U vremenskom hodu

U protoku vremena *Mratinje,* odnosno *Martinje* nije samo svečev blagdan već i ključna vremenska granica između ljetnoga i zimskoga doba. I premda je za našega sveca u povijesnom i ikonografskom smislu ključno milosrđe, čiji se dvostruki blagoslov jasno razaznaje kroz transponiranu toplinu ljudske duše i brigu za čovjeka, hladnoća martinskoga vremena razvidna je kroz etnološku paradigmu. Naime sv. Martinu, odnosno Mratu u stočarskim krajevima najčešće južnoslavenskoga i balkanskoga areala (Mencej 2007: 154), pripada i epitet "vučjeg sveca", koji se odnosi na prastari nomadski običaj tjeranja vukova (Bulat 1927: 1052; Plas 2007: 139) ponavljanjem bajalica, koje se nazivaju i "martinovi blagoslovi" (Mencej 2007: 153–155). Otuda i naziv toga vremenskoga raspona u množini *Mratinci*, ili *Martinci*, ali i *Mratinje*, a rjeđe *Mratinjdan* (Zaradija Kiš 2000: 117; usp. rad Sanje Vulić u ovoj knjizi).[13] Da je riječ o pučkom obilježju početka zime, potvrđuje i stih u *Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga* (30) Andrije Kačića Miošića (1704.–1760.):

Vojsku kupi Otmanović care,
Po imenu Murat-Sulejmane;
Kupio je pô godine dana,
Od Mratinja do Jurjeva danka

što znači od zime do proljeća.

[12] Tako je npr. na splitskom području ime *Martin* potvrđeno već od 800. godine, *Martinus* od 715., a *Martinusije* od 1201. godine (Marasović-Alujević 2003: 113–114).

[13] U istraživanju folklornih običaja vezanih za to doba valja imati na umu dvostruko značenje *Marsa, Marta* ili *Mrata* kao boga poljodjelstva, ali i stočarstva kojemu je kao bogu stada svet bik. Kako se u rimskoj mitologiji Mars miješa s grčkim bogom rata Aresom, tako i Mars postaje bog rata kojemu je posvećen vuk, zvijer napadačke ćudi (Hall 1991: 199–200).

Transpozicija liturgijske svetkovine u pučku i obratno možda nigdje nije toliko kompleksna kao na primjeru *Martinja* (usp. Zaradija Kiš 2000: 111), kojega valja promatrati kroz dva očišta:

– *Martinje* kao blagdan plemenskoga sveca, tj. obiteljskoga zaštitnika, što je vrlo stari slavenski običaj i ima duboku vjersku pozadinu u pretkršćanskom vremenu (Zaradija Kiš i Vela Puharić 2012: 385–386), a podrazumijeva zajedništvo i ugodu.

– *Martinje* kao asocijacija uže zajednice (kuće) pune dobre hrane i pića[14] gdje se slavi dobar urod. Proslava se odnosi na zatvorene, nekoć feudalne i crkvene zajednice gdje se u kontekstu obilja i prikupljenih poreznih davanja (naziv poreza "martinščina")[15] slavilo pretjerano hedonistički, premašujući često uljudbene okvire moralnosti (Zaradija Kiš 2002: 209). To je vjerojatno i razlog što nemamo dovoljno potvrda o negdašnjim "zatvorenim" proslavama Martinja, koje su se događale uz sofisticirane ceremonijale "krštenja vina", već nam zaključke valja donositi na temelju starijih povijesnih i etnoloških zapisa o običajima poput pretkršćanskoga prinosa pića bogovima, zatim ranokršćanskoga doba kad se pilo na grobovima mučenika i u čast preminulih, a potom i kao kršćanskoga blagoslova vina (Zaradija Kiš 2002a: 210). Na tim smjernicama objašnjavamo i razvoj pučkoga običaja "krštenja vina", koji gotovo da postaje sinonimom Martinja u nekim hrvatskim krajevima kao što je npr. Hrvatsko zagorje. To je spoj parodijske preobrazbe liturgijskoga blagdana i hedonističkih veselica, koje se iz feudalnoga doba i kulture gospode prenose na kulturu naroda, odnosno na građanski i intelektualni sloj te žive i dalje u skladu s vremenom i običajima kao sastavni dio aktualnoga folklora (Lozica 2002: 12–16). O tomu nam danas govore sve mnogobrojnije organizirane proslave po krčmama (i kafićima) tijekom martinskoga tjedna, iz kojih se čuju napitničke pjesme i parodijske litanije (Zaradija Kiš 2002: 209–213).

---

[14] *Martinje* kao slavljenje obiteljskoga blagostanja pripada starijem kućnom običaju koji se u nas uspio sačuvati, a o kojem imamo prve zapise tek od 17. stoljeća.

[15] Usp. poglavlje "Martinšćina" u: Zaradija Kiš 2002: 205–208.

Krštenje vina za Martinje u Ščitarjevu (2014.)

U književnom izričaju

U sačuvanim kalendarima i sanktoralima hrvatskoglagoljskih misala i brevijara slavi se sv. Martin (Zaradija Kiš 2002: 199) kroz lekcije – hagiografsko izvorište korpusa martinske književnosti, koja izrasta na *Vita sancti Martini* Sulpicija Severa (oko 360.-oko 420.). Najpoznatije scene iz Martinova života ulaze u latinski sanktoral te na kulturološkim silnicama zapadnoeuropske kršćanske duhovnosti prodiru u slavenski kršćanski repertorij iz kojega izrasta autohtona martinska pisana riječ predstavljena u europskom medievističkom kontekstu glagoljskim pismom i staroslavenskim jezikom hrvatske redakcije. Šest hrvatskoglagoljskih rukopisnih brevijara bilježe opširna čitanja na blagdan sv. Matina. Evo prvoga odlomka iz Beramskoga (Ljubljanskoga) brevijara (sign. Ms 161 ili C 161a/2) s kraja 14. stoljeća koji čuva najduža čitanja na blagdan sv. Martina (Zaradija Kiš 2004: 89–98):

Na danь s(ve)tago martina biskupa · isp(o)v(ê)dnika[16]

V' ist(i)nu mar'tinь v' sabrai panonь v grad'cê roždenь bê · Na meždju italieju pitênь bê · roditelema ego počas'ti v(ê)ka dostoêniemь ne hudšima ne obakь poganinoma sućima · O(tь)c' že ego vitezь bê prvêe potom' že voevoda vitezemь bê · Sam' že mar'tinь meju oružnimi voĵi v' junosti svoei naslêdov(a)še v skulnihь dvorêhь · pod c(êsa)remь kon'stan'tinomь potomžde pod' ijuliênomь viteži · Na obakь nevoleju êko ot pr'vihь lêtь b(o)žiê služba vdah'nena b(i)si · vanь · oće iz junosti ego · Ibo eg'da bê desetiju lêtь bez vole roditelju k crk'vi pribêže i katihumênь se biti umoli i ineg'du v v(ь)sь činь o b(o)ži dêlê bê obraćenь · I eg'da bê dvoju na desete lêtu v pustinu želêše · I stvorivь obêti dovol'nie da nevrêmen'nie krhosti · opotaknenie bilo bi emu · I obakь misalь ego oh(rьst)ь cr(ь)kvь · ljubo oh(rьst)ь inêhь pročihь manastiri vs(e)g'da priležaše poučevaše se smotr'nê oće va otročastvê eže potomь zbožan' svr'ši.

[16] Latinička transliteracija glagoljskoga teksta učinjena je prema usustavljenim normama. Leksičke, morfološke i grafijske varijante s obzirom na isti tekst u drugim brevijarima v. u članku: A. Zaradija Kiš, *Odraz hagiografske tradicije sv. Martina u hrvatskoglagoljskim rukopisima* (Zaradija Kiš 2001: 302–305).

Prethodnicom pak pučkoga stvaranja tradicijske martinske književne kulture je *Himan sv. Martinu* zabilježen jedino u istom Beramskom glagoljskom brevijaru s kraja 14. stoljeća, čije bi izvorište valjalo tražiti u latinskoj himnodiji (Mihanović-Salopek 1992) za koju je vezana i *Martinska molitvica* (Zaradija Kiš 2009: 197–201), još uvijek živa na dalmatinskom i istarskom prostoru (Zaradija Kiš 2004: 98–105).

Mar'tinъ isp(o)v(ê)dnikъ
g(ospodi)nь predragi · edin
v zakon'nicêhь čast'nêi ·
iže v' pročihь · êko roža
v' trnii proc'vate · Sice
mar'tinь predragi
h(rist)u biskup · v(e)lmi ot g(ospod)a
obdarenь · iže t'ri mrt'vie
vzbudi · i pročaê
z'namenіê stvori v zracê
ljudi · Edinь čast(a)nь
meju pročimi ljudi ·
uteže biti mar'tinь · egože
iz'brahь · biti pas'tira
vêr'nihь · H'valeće
h'valim' te · pres(ve)taê
troice kь eže vêru mar'tinь
isp(o)v(ê)dalь estь ·
h'vala t(e)bê g(ospod)i ne
pres'taetь · va vs(a)ko vrême ·
i nine i v' vêki Amenь ·

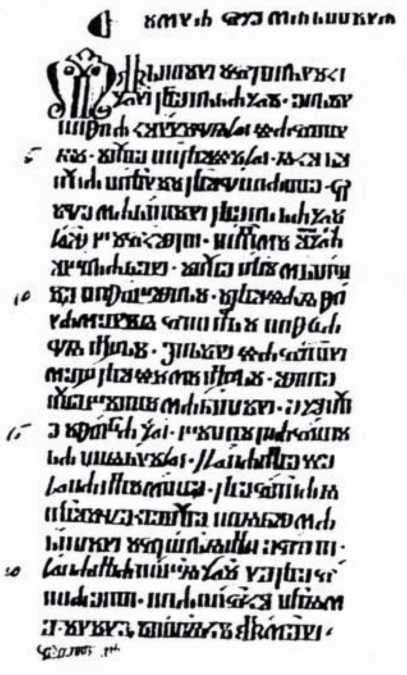

Himan sv. Martinu iz Beramskoga breviјara, 14. st.

Riječ je o specifičnom obliku egzorcističko-bajalačkoga usmenoga izričaja profilaktičkoga karaktera čiju formulu nalazimo u jedinstvenom glagoljskom amuletu (Pantelić 1973: 163–196), "unicumu među sačuvanim hrvatskim egzorcizmima" (Milčetić 1911: 201) i to u onom dijelu koji se odnosi na izlječiteljsku moć izgovorene riječi i brojeva (Zaradija Kiš 2008: 220–223) "koji iz dubine vremena donosi odzvuke najintimnijih sfera duhovnog podneblja srednjeg vijeka, mistiku vjerovanja i magičnu moć posvećene riječi koja spašava od strahota opsjednutosti, od bolesti o kojoj, dakle, ovisi i sama ljudska

egzistencija" (Hercigonja 1975: 139). Jasno je dakle zbog čega je ta pučka nabožna pjesmica, koja iznad svega ističe bogobojaznost, ali i usađeni oblik vjerovanja kao sastavnoga dijela čovjekova bitka sačuvana do današnjih dana te ju kao molitvicu koja zaziva sv. Martina, odnosno *Pismu svetoga Martina* bilježimo i u 20. stoljeću na dva dalmatinska lokaliteta (Vinišće kod Trogira i Komiža na Visu), zatim na tri istarska lokaliteta (Rovinjsko Selo, Kanfanar, Cerovice) te u Kastavštini (Zaradija Kiš 2008: 216). Evo dijela spasonosne molitvice:[17]

Blaženi, Sv. Martin,
ter nas žive znamenuj!
Naše mrtve, Bog pomiluj!

"Povi meni, sveto dite:
Ča je jedan?"
"Jedna vira, jedan Bog,
prija mene samo jedan.
Pomozi nas Ježu săm!"

Blaženi, Sv. Martin,
ter nas žive znamenuj!
Naše mrtve, Bog pomiluj!

"Povimi, sveto dite:
Ča su dva?!"
"Dva su stabla moj Isusa.
njega, Boga pisanja.
Jedna vira, jedan Bog,
tri imena, sam je jedan.
Pomozi nas, Ježu săm!"

Blaženi, Sv. Martin,
ter nas žive znamenuj!
Naše mrtve, Bog pomiluj!

"Povi meni, sveto dite:
Ča su tri?" (…)

Među sačuvanim pučkim nabožnim pjesmama kojima se najčešće ne zna vrijeme nastanka jedinstvena je *Pisam sv. Martina biskupa od Turona grada* iz Donjega Sela na otoku Šolti.[18] Pjesma pripada bratovštinskoj zbirci pučkih nabožnih pjesama, *Leciuni ili životi svetaca koji se pivaju u crkvi sv. Martina u Donjem Selu na Šolti*, među kojima *Pisam sv. Martina…* zauzima središnje mjesto u pjesmarici jer je posvećena nebeskom zaštitniku Bratovštine i zaštitniku Donjega Sela. Usprkos slojevitoj usmenoj nadogradnji *Pisam…* odražava prepoznatljivu strukturu dalmatinskoga baroka (Zaradija Kiš 2012a: 576). To

[17] Tekst pripada varijanti molitvice iz Rovinjskoga Sela (usp. Zaradija Kiš 2004: 99–104).

[18] Ne znamo točno vrijeme nastanka šoltanske *Pisme*, a prijepis koji je sačuvan zahvaljujemo don Vladimiru Bakotiću (1862.–1925.), župniku iz Donjega Sela, zaslužnom kulturnom radniku i istaknutom prevoditelju (HBL 1983: 372). Pjesmu je prepisao 1890. godine "iz starinskih rukopisa", kako piše na naslovnici don Vladimirove bilježnice, koji nam se nisu sačuvali, ili su možda negdje zametnuti i čekaju da ih se ponovo otkrije, kao što to očekuju i mnogi drugi spisi diljem naše domovine i izvan nje.

je tip svečane opširne crkvene pučke popijevke moralno-didaktičke funkcije u čast sv. Martina čiju poveznicu valja tražiti u srednjovjekovnim himnodijama (Mihanović-Salopek 1992: 8) koje se u vremenskom hodu intenzivno pronose usmenom pučkom kreativnošću i jezičnim modeliranjem. Šoltanska *Pisam sv. Martina* odraz je razvijene pučke martinske pobožnosti koja svoju renesansu doživljava u 21. stoljeću, u vremenu velikih revaloriziranja zatomljenih nematerijalnih bogatstava hrvatske prošlosti.

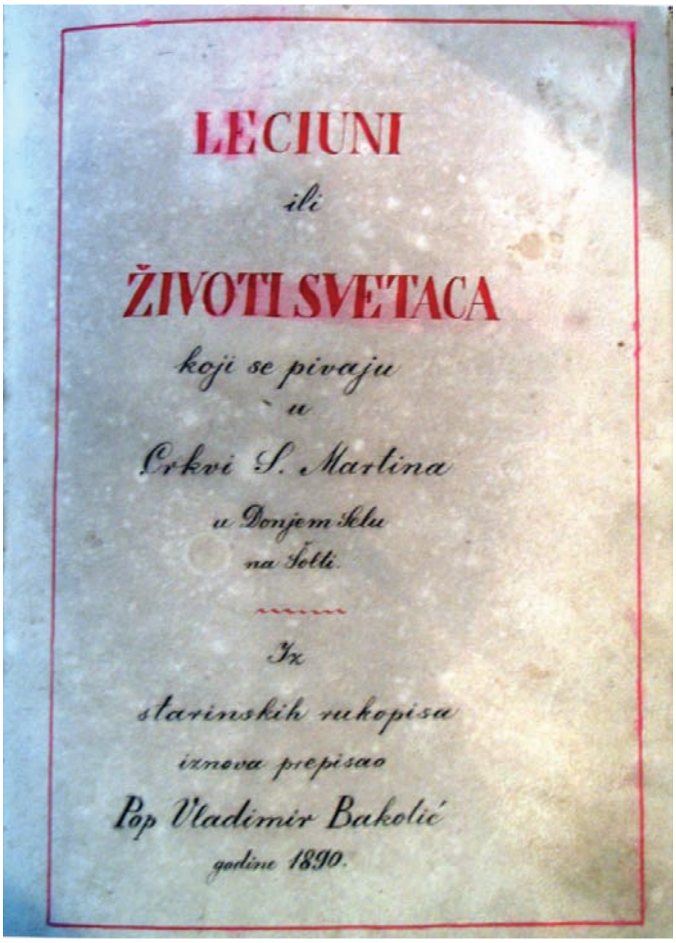
LECIUNI
ili
ŽIVOTI SVETACA
koji se pivaju
u
Crkvi S. Martina
u Donjem Selu
na Šolti
Iz
starinskih rukopisa
iznova prepisao
Pop Vladimir Bakolić
godine 1890.

Zbirka pučkih nabožnih pjesama iz Donjega Sela na otoku Šolti, 19. st.

Pisam (sv. Martina biskupa od Turona grada)

*1. Bogoljubni Puče, tvoga
Branitelja Blagdan slavi
Ki je glava mista ovoga
Martin Božji sluga pravi.*

*2. Iz rodnoga mista svoga
Sabarie tako zvana,
Od milosti svemogoga
Bi ova svitlost svitu dana.*

*3. Plemenite Roditelje
Po plemenu koji imaše,
Dali vire neprijatelje:
Isukrsta jer neznaše.*

*4. Na deveto kada lito
Jurve Martin stupio biše,
Svitu ukazat hti očito
Da se krstit on hotiše.*

*5. Petnadesta kad teciše
Lito na boj tad se odpravi,
U kom tako hrabren biše
Da bi prozvan vojnik pravi.*

*6. Jere čuda, ka činjaše
U vojništvu kad bijahu,
Angjel Božji da pomaže
Svi videć ga vapiahu.*

*7. Rad vojništva hrabrenoga
Cesari ga postaviše
Glavu svrhu boja svoga
I u njem snagu postaviše.*

*8. Prosjak k njemu pristupivši
Ambjam ki se zvaše tada,
Gola koga on vidivši
Dil mu svoga plašta poda.*

*9. S kim zaogrnut, prikazati
Hti' se Isukrst, govoreći:
"Evo halja, ku hti' dati
Martin videć men' proseći"*

*10. Osamnadeset godin' kada
U njemu se dovršiše,
Martin prignu glavu tada
Vrh ke sveti krst izliše.*

*11. Tad svitovni ostavivši
Boj, k Hariu se on odpravi,
Njega vruće uzmolivši
Da u duhovni boj ga stavi.*

*12. Koga milo on priamši
Službenika Crikvenoga
I u zakonu naredivši
Da mu tvorit Boga svoga.*

*13. U kom dilu Božanstveni
Vitezki se skazevaše,
Angel Božji da rečeni
Bi, i svaka tako znaše.*

*14. Bez Pastira biše svoga
Grad Turone u to vrime
Bog Martina Blaženoga
Zazva da to brime prime.*

*15. Takvu pomnju on imaše
Sve dni svrhu puka svoga
Da se "Dobri pastir" zvaše
Bdeći vrhu stada svoga.*

*16. Za skrit se svitu od časti
Mojstir hoti sagraditi
I s koludrim u njem stati
Ter svoj život provoditi.*

*17. Na posadi Kandačenskoj
Svoe države sebi obrati
Da u nemoći još priteškoj
Duše Bogu već uputi.*

*18. Nepristajnim glasom svoga
Gospodina on moljaše,
Da od tila umrloga
Slobod njemu veće da se.*

19. Koga slišeć Učenici
Ki okolo njega stahu
Ucviljeni kao sinci
Ćajku svomu govorahu:

20. Ćajko mili, komu ostavljaš
Ucviljene nas sirote,
Komu stado tvoje pridavaš
Brez tvoje, jao nam dobrote.

21. Ke cviljene slišajući
Dobri Pastir sebe zgrozi,
U svomu se srcu svrući
Ter ovako Boga uzprosi:

22. "Gospodine ako tvomu
Puku ja san još potriban,
Priugodnom trudu ovomu
Podlagan se, i trud primam."

23. U žestokoj tad videći
Moleći se njega ognjici
Duh mu Bogu živ uteći
Rekoše mu plačni sinci.

24. Kada naglost žestokoga
Mili Ćajko ognja odajde,
Obrat k zemlji lisca tvoga
Jeda pokoj tvoj duh najde.

25. Tada Martin Sveti reče:
"Sinci mene sad pustite,
Nek se Bogu duh uteče
Da ga u Raju vi vidite."

26. Smrt se veće približaše
Kada Dijavla paklenoga
Prid nji režeć on vidjaše,
Komu od srca reče svoga.

27. O priljuta, i nemila
Zviri, ča tu stojiš zamani?
Griha u meni nisi vidila
U oganj se vičnji stani.

28. Kada Martin trud svoj svrši,
U tom glasu duh ispusti,
Koga Angjelski zbor primivši
Ove slave Bogu izusti:

29. "Svet, svet budi Bog jedini
Svetu Trojstvu, koji svoga
Spovidnika seb` sjedini
Sad Martina prislavnega."

30. Na nas pogled tvoj obrati
S nebes, Sveti naš Martine,
Htij tvoj puk ov' uslišati
Da u grihu ne izgine.

31. Duše naše htij čuvati,
Na daleko zlo tišćati,
Kuge, glada, tere rati
Svako od nas zlo odvrati.

32. Neka mirno u svetosti
Bogu i Tebi zahvalimo,
Po njegovoj ter Milosti
Vik se s tobon veselimo. Amen.

Pisam sv. Martina je važna i zbog istaknute književne forme, kojom se ističe estetska funkcija jezika, ali i idiom arhaičnoga pučkoga jezika. Tonska versifikacija se primiče pučkoj latinskoj svjetovnoj pjesmi, a pjevanje po akcentu živo prenosi vrijeme srednjega vijeka. Premda je pjesma uzvišene i zanosne naravi jer slavi sveca i njegova djela, ona je i iznimno emocionalna[19] posebice u stihovima koji govore o posljednjim trenucima života biskupa Martina. Nepoznati

[19] Posebnu zahvalnost izražavam gosp. Miji Blagajiću, vrsnom pjevaču *Bratovštine sv. Martina*.

pjesnik ga u nekoliko navrata naziva "ćajkom", apostrofirajući tako "domaći" emocionalni naboj i prisnost, čime se postiže snažnija pučka predanost vjeri. Ovakav tip pjesama u solističkoj izvedbi, koji ističe vještinu pojedinih pjevača, izvodio se do sredine 20. stoljeća (Bezić 1991: 18–19) kroz različite napjeve za misna čitanja, odnosno *štenja*, među kojima upravo *lecijuni* o životima svetaca govore o njihovoj pučkoj tradiciji. Kolika je snaga tradicije, odnosno predanost puka svome zaštitniku, tolika je održivost pučkoga napjeva. *Pisam sv. Martina biskupa* održala se u Donjem Selu i zaštitni je znak *Bratovštine sv. Martina*[20] koja ju brižno čuva te izvodi i danas.

Iz literature doznajemo da je sličnu versificiranu legendu o životu sv. Martina, *Pjesan sv. Martina,* sadržavala danas okrnjena pjesmarica *Bratovštine Svih Svetih* iz 15. stoljeća iz Korčule (Zubčić i Holjevac 2013: 233–25), a koju je krajem 19. stoljeća prepisivao Vid Vuletić-Vukasović, marni istraživač i sakupljač korčulanskoga duhovnoga blaga, koji već tada upozorava na postojanje "sličnijeh rukopisa po našiem crkvama u Dalmaciji" (Vuletić-Vukasović 1880: 4). Nešto više o korčulanskoj martinskoj *Pjesni,* koja iz nepoznatih nam razloga nije zapisana kod Vuletić-Vukasovića, doznajemo u istraživanjima Gorana Kalogjere koji nam donosi i nekoliko stihova, zaključujući pritom da tekst "'polovične' legende spada u slabija ostvarenja srednjovjekovnog duhovnog pjesništva u gradu Korčuli" (Kalogjera 1998: 217):

J'ednoc ciu glas od aboga
gdi prosasce a za Boga
Neimaiuch niseta u chuchi
hti hagline suo e sfuci
J'odi toga ubogoga
gola bosa neuoglnoga.

Posebno ćemo istaknuti jedinstvenu milozvučnu martinsku čestitarsku pjesmu, odnosno koledu ili kolendu (Lozica 1999: 67–83) pod naslovom *Martinova*

[20] *Bratovština sv. Martina* je 2010. godina obilježila 260. godinu postojanja. Utemeljena je na tradicijama srednjovjekovne bratovštine i danas je građanska udruga koja čuva od zaborava duhovnu i kulturnu baštinu Donjega Sela i otoka Šolte: obnavlja običaje, živi stare zavjete predaka te revalorizira i prenosi otočko kulturno blago u duhu vremena u kojemu djeluje. U ovom kontekstu valja istaknuti neumorna radnika i svesrdna štovatelja europskoga svetomartinskoga nasljeđa, gosp. Vinka Blagaića koji je svojim marom za šoltansku tradiciju i njezino očuvanje uvelike zadužio našu kulturu.

pisma, koja u novije vrijeme oko *Martinja* ili *Mratin dana*[21] odzvanja ulicama Korčule. Prvi ju je u poglavlju "Razne popijevke" zapisao Franjo Kuhač pod brojem 342 (1946.) (Kuhač 1941: 368–369) i to tek prvu strofu no bez ikakvih podrobnijih povijesnih ili filoloških analiza.[22] Ovom prigodom prenosimo opširniju varijantu koju smo pronašli na internetskim stranicama Korčule[23] i koja je živi svjedok revitalizacije tradicijskih korčulanskih martinskih običaja:

Evo našega Martina,
iz daleki' zemljah k nami,
priprav'te mu dobra vina,
blagovat će Martin s vami.

Martin će vam popivati
kano sokol biloj zori,
al' ga valja dočekati
u zelenoj gustoj gori.

Dalmacija ga (je) pozvala.
On poleti kano vila
iz daleki' tih zemalja.
Evo nam ga, Bogu hvala!

Martin neće vele stvari,
nego vina, pečenice.
Za ne povrć zakon stari,
blagovat će lojenice.

Martin neće da govori,
nego da se vrata otvori.
A vi nami otvorite
i u kuću nas primite.

A sad kad smo dovršili
Martinova sveta dila,
darujte nas, gospodari,
što vam kažu vaši stari.

A vi nami da budete,
lipe dare sad podajte,
dosta lita da živete,
mirni zdravi i bogati!

Sve vam raslo, sve vam cvalo
po sve vike vika. Amen.

Kolendavalo se uoči blagdana sv. Martina i u Dubrovniku. To potvrđuje kolenda *U oči Mratinj-dana (S. Martina)* koja je 1879. godine tiskana u zbirci pjesama *Pjesni razlike* dubrovčanina Antuna Kaznačića (1758.–1850.) čija je poezija ogledalo dubrovačke pjesničke tradicije i njezin nastavak u stilu, tematici i žanru (Pavličić 1997: 235–259). Zbirku je gotovo trideset godina nakon pjesnikove smrti priredio Rajmund Visić, istaknuvši u predgovoru da je Kaznačić "izmedju svijeh suvremenika najpopularniji u tom pjevanju" i "gotovo jedini preostavši

[21] "Tad se kolenduje, otače se vino i jedu lojenice; …. Tu omladina, a osobito podraslići, idu od kuće do kuće, te pjevaju neke korčulanske kolende" (Vuletić-Vukasović 1891: 24).

[22] U novije se vrijeme u Korčuli nastoji oživjeti "martinsko kolendavanje", oblik čestitarskih običaja tako tipičan za dalmatinske prostore, a čija pretkršćanska ishodišta pripadaju "najstarijem sloju narodne kulture koji je kristijaniziran i koji se uspio održati prilagođavanjem, mijenama u povijesnom procesu" (Lozica 2002: 177).

[23] http://www.korcula.net/grad/obicaji/martin.htm

od klasičnih dubrovačkih pjesnika" (Visić 1879: 9, 11). Kaznačićeva martinska kolenda ističe hedonizam: obilat stol, puno vina, prijateljstvo:

U oči Mratinj-dana (S. Martina)

Ne kolenda, brate, nije
Šala izprazne lakrdije;
Kolendô je Grke Omero
Koji zaisto ne bi lero,
Kad uz gusle pjesme svoje
I gdjegod bi pak pristali
Vrata su im rastvorili,
Na trpezu pak b'iznijeli
Štogod jesti jesu htjeli:
Služila bi preko obroka
Tikva vina od tries oka,
Košić hljeba, sir nad ina
Kak najveće kolo mlina,
Četvrt sliva a što je veća
Kak prismočak luka vreća.-
Kad bi slipac dobro izio,
Prazan trbuh namirio,
Tad bi guslam stegô žicu
I zapjevô počastnicu
Ter kućnome domačinu
Po ulicam pripjevô je:
Skup š njim Grkâ pun radosti
Biaše srećan, kad se dosti
Mogaše mu kadgod biti
Pjevaoca glas sliediti,
Podô hvale po načinu.
Nie sad posô tako mali
Neć Omera da te hvali,
Al je, mislim, još trudnije
Goste primat kako prije.
Ako želiš hvaljen biti,
Daj nam jesti, daj nam piti,
I obilno na trpezi
Na grčku se s nam podnesi.
Tada uzdignut tvoje hvale
Prijatelje nad ostale,
Naš će posô, brate, biti
Moć Omera predobiti.
(Kaznačić 1879: 44–46)

U kontekstu napitničkih popjevki valja istaknuti stihove pjesme *Nikaj na svetu lepšega ni*, koju nalazimo u kajkavskim pjesmaricama 19. stoljeća, a čije se autorstvo pripisuje Josipu Keresturiju iz Štrigove (Zaradija Kiš 2013: 164–167). Njegovi su stihovi u rasponu od stotinjak godina doživjeli zanimljivu žanrovsku preobrazbu od prvotne elegije tužna, sjetna i smirena ugođaja koja govori o teškom težačkom životu i prolaznosti kad se "ugodni" trenuci iznalaze tek u jednostavnom uživanju proizvoda mukotrpna rada, do napitnice.[24] Žanrovska promjena i tekstovne nadopune,[25] tj. prijelaz iz pismenoga u usmeno i obratno, uzrokuje pojavu tzv. "spuštenih kulturnih dobara" (Zvonar 2009:

[24] Ovom se temom dosada najsustavnije bavio Franjo Fancev (Fancev 1937).

[25] Usp. http://www.aatseel.org/100111/files/croatlit/kaj-nikaj.htm; http://www.tekstovipjesamalyrics.com/tekst-pjesme/52779-zagrebacki-tamburasi-dosel-bu-dosel-sveti-martin-tekst-pjesme ; http://www.crolinks.com/cromusic/song.php?t=n/nikajnas

27), što je izraženija kulturološka pojava u kajkavskom jezičnom izričaju nego drugdje.

Nikaj na svetu lepšega ni
Nego gorica kada rodi.

refren *Kume moj dragi, daj se napij,*
dugo nas ne bu, daj se ga vžij!

Mužek se trudi ter se vrti
Da mu se delo ne zamudi
refren …
Došel bu, došel sveti Mihal
Grozdje dozreje, ja ga bum bral.
refren …
Kada pak dojde sveti Martin,
On ga bu krstil,[26] *ja ga bum pil.*
refren …
Denes al zutra mrtev nam glas
vince ostane, ne bude nas. (…)

Refren koji se ponavlja nakon svakoga dvostiha: *Kume moj dragi, daj se napij, dugo nas ne bu, daj se ga vžij!,* iskazuje težački očaj življenja i svjesnost o prolaznosti čiju surovu spoznaju valja na završetku preživljenoga godišnjega ciklusa podijeliti i proživjeti s prijateljem.

Književna analiza jasno pokazuje da Kresturijevi stihovi ne pripadaju napitničkom žanru već da se on najvjerojatnije razvija ponavljanjem prvoga stiha refrena koji bez konteksta i povijesnih znanja ima posve drugačiju namjeru (Zaradija Kiš 2013: 165–166).

U slavonskom glazbenom martinskom kontekstu izdvojit ćemo rimovani deseterački dvostih, odnosno bećarac Vladimira Halovanića[27] inspiriran svetomartinskom tradicijom najistočnijega vinorodnoga dijela Hrvatske – Iloka:

[26] *Krštenje vina* asocira na krštenje izvora voda koje je Martin biskup provodio tijekom svojim misija. Uz to valja imati na umu da je još kao redovnik Martin poznavao vino i da ga je obilato koristio kao ljekoviti napitak tijekom svojim pastoralnih pohoda u kojima se redovito iskazivao i kao izlječitelj (Moreau 1997: 143–158; usp. Zaradija Kiš 2004: 52; usp. Moreau 2005: 97–113).

[27] *Iločki bećarci* je umjetnička "bećarska" zbirka Vlade Halovanića koja je objelodanjena 2007. godine i predstavlja zanimljiv suvremeni pjesnički odgovor na slavonsku specifičnu glazbenu tradiciju, koja se pod naslovom "Bećarac: vokalno-instrumentalni napjev s područja

Nema vina
bez Svetog Martina,
niti kuma
bez dobrog podruma.
(Halovanić 2007: 12)

Pučko martinsko nazivlje

Iz svega rečenoga, što je tek nagovještaj budućih studija, zaključujemo kako je jezik začudno ekspresivno i semantičko blago komunikacije koje zbog svoje predodređene životnosti stalno nešto novo unosi ali i iznosi, no ne zaboravlja. O tomu svjedoči već sam pučki naziv mjeseca studenoga – *martinšćak*,[28] koji je tek dio "martinskoga pojmovnika" i nezaobilazan je segment hrvatske martinske tradicije i to ne samo kroz humanističku već i kroz ekološku vizuru hrvatske svakodnevice. U tom smislu npr. pridjevak *martin*[29] nekoć se davao pripitomljenom medvjedu kojega se naučilo plesati. Prilikom izvođenja predstave tzv. "mečkar" bi glasno vikao: *Deď poigraj, moj Martine!*[30] Ishodište prizivanja zacijelo bi valjalo tražiti u skupini tzv. hodočasničkih legendi o sv. Martinu među kojima se izdvaja ona o Martinu i medvjedu:

> *Jednom, tijekom hodočašća u Rim, na koje su se pješice uputili Martin i biskup Maksimin iz Triera, prtljagu im je nosio magarac. Na planinskom putu iznenada se pojavi medvjed. Opsjednut zlom pojede magarca. No, ukroćen Martinovim pogledom medvjed iznenada promijeni svoju zlu ćud. Dva hodočasnika natovariše na njegova pleća svoje stvari a ukroćeni ih je medvjed poslušno nosio sve do Rima i nazad.*[31] (Zaradija Kiš 2004: 38)

Slavonije, Baranje i Srijema" od 2011. godine nalazi na UNESCO-ovoj listi zaštićenih nematerijalnih kulturnih dobara.

[28] Usp. članak Sanje Vulić u ovoj knjizi.

[29] Prema Paulu Sébillotu naziv *Marti* ili *Martin* se pojavljuje od srednjega vijeka na području Pireneja (Sébillot 1906: 20).

[30] O ovom tzv. nasljednom zanimanju koje je nekoć bilo vrlo rašireno posebice među Romima, koji su među Južne Slavene došli iz Rumunjske, valjalo bi provesti dublja istraživanja koja bi objasnila i važnost posjedovanja dlake kao amuleta od ukroćena medvjeda, jer je imala učinkovito djelovanje protiv straha i raznih uroka (usp. *Mečkarenje*: http://www.romamuseum.rs/materijalna.html).

[31] Ova legenda leži u osnovi pučkoga izraza "magarac Martin", tj. natovareni magarac, ili "medvjed Martin", odnosno pripitomljeni medvjed (Monceaux 1927: 55).

Martinom se često nazivao i osamljeni galeb, koji na poziv *martin* dolijeće pred kućna vrata (Hirtz II 1928: 272), što valja povezati s legendama o svecu i njegovoj moći prema vodenim pticama:

> *Šećući se jednom prilikom obalom rijeke, Martin opazi strašnu crnu pticu koja je lovila ribe. Naredi joj da se prestane baviti takvim poslom riječima: "Ti si poslušna, zar ne?! Zato ću te nagraditi!"*[32] *Istog trena crna ptica zamijeni svoje perje prekrasnim raznobojnim perjem, a Martin joj dade svoje ime.* (Zaradija Kiš 2004: 42)

Hrvatsko pučko martinsko nazivlje prepoznajemo u svijetu faune i flore (Zaradija Kiš 2002: 200). Tako su nam iz svijeta kopnene i morske faune znani:

- *martin* – vrsta galeba, klaukavac, kaukavac (lat. *larus cachinnans*),
- *martinka* – vrsta galeba (lat. *larus argenteur*),
- *popišani martin* – žaba travnjača (lat. *rana temporia*),
- *smrdljivi martin* – vrsta bube (lat. *pentatoma baccarum*),
- *šareni martin* – buba štetočina, šoštar (lat. *strachia ornata*),
- *martinac* – insekt tvrdokrilac (lat. *attelabus*),
- *martinac, martinec* – štetočina na vinovoj lozi (lat. *conchylis ambiguelle*),
- *martinak*, *martinec*, *martinčić*, *martinčec*, *martinček* – gušter kamenjar (lat. *lacerta muralis*),
- *martinka* – riba (lat. *crenilabrus occelatus*).

Popis nazivlja iz svijeta flore je nešto skromniji, a čine ga sljedeće biljke koje prispijevaju o Martinju:

- *martinčica* – vrsta jestive gljive (lat. *clitocybe geatropa*),
- *martinka* – vrsta kruške (Lovretić 1897: 280),
- *martinica*, *martinovo grožđe* – vrsta loze: grešljika, jergoš.

Martinski leksik ističe vezu materijalnoga i nematerijalnoga i nastaje u sinergiji čovjeka, vjere i njegova okruženja u čemu prepoznajemo duboku

[32] Riječ je o vodenoj ptici poznatoj u Hrvatskoj pod nazivom *vodomar*, *kovač* ili *ronac*, a čiji je francuski naziv *martin-pêcheur*. Prema francuskom folkloristu Paulu Sébillotu legenda je zabilježena u pokrajini Loreni. U njoj se živopisni vodomar povezuje i za Noinu korablju iz koje izlijeće odmah nakon gavrana (Sébillot 1906: 159; usp. Zaradija Kiš 2016: u tisku). Pokrštena varijanta legenda smještena je u pokrajinu Turenu, a čudotvorna promjena boje vodomarova perja pripisana je sv. Martinu (Bouclay 2003: 77).

ukorijenjenost kulta sv. Martina, ali i propitivanje oblikovanja nematerijalne baštine kroz moć kulturoloških i duhovnih silnica. Pošto nema relevantnih studija o martinskom nazivlju, odnosno koliko je ono doista vezano za sveca ili su mu korijeni negdje drugdje, otvara se nova razina znanstvenoga pristupa problematici svetac – životinja, tj. sustavnijem propitivanju stvaranja prisnosti dviju vrsta, čovjeka i životinje koja se ne može promatrati globalno jer je lokalno specifična: npr. fr. *martin-pêcheur*, hr. *vodomar* ili *vodomar ribar* (lat. *Alcedo atthis*).

***

Sve spomenute teme u ovoj preglednoj studiji potvrđuju važnost multidisciplinarnoga pristupa u istraživanju baštine sv. Martina. Jedino bi takav pristup u konačnici dao i najpotpuniju sliku kulta i tradicije sv. Martina na hrvatskom prostoru kojoj valja pristupati u širem kontekstu europske martinske tradicije, a time i u okviru projekta kulturnoga itinerara Vijeća Europe: *Sv. Martin, Europljanin, simbol dijeljenja s drugima, zajednička vrijednost / Saint Martin, presonnage européen, symbole du partage, valeur commune*.

Literatura

Badurina, Anđelko. 2003. "Hagiotopografija Hrvatske". *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 27: 305–310.

Bezić, Jerko. 1991. "Folklorna glazba otoka Šolte". *Narodna umjetnost* 28: 9–48.

Bouclay, Pierre-Alexandre. 2003. "La Tourraine, terre de légendes martiniennes". *Histoire du christianisme* 19: 76–77.

Bulat, Petar. 1927. "Mratinci". U *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*. Svetozar Stanojević, ur. Zagreb: Bibliografski zavod d.d., 1052.

Fancev, Franjo. 1937. "Hrvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vjekova". *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 31/1: 67–168.

Gračanin, Hrvoje. 2010. "Rimske prometnice i komunikacije u kasnoantičkoj južnoj Panoniji". *Scrinia Slavonica* 10: 9–69.

Halovanić, Vladimir. 2007. *Iločki bećarci*. Duga Resa: "Halovanić" d.o.o.

Hall, James. 1991. *Rječnik tema i simbola u umjetnosti.* Zagreb: August Cesarec.

HBL. 1983. *Hrvatski biografski leksikon*, 1. Nikica Kolumbić, ur. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.

Hercigonja, Eduard. 1975. *Srednjovjekovna književnost. Povijest hrvatske književnosti*, 2. Zagreb: Liber – Mladost.

Hirtz, Miroslav. 1928. *Rječnik narodnih zoologičkih naziva*, 2. Zagreb: JAZU.

Kalogjera, Goran. 1998. "Versificirane svetačke legende u pjesmarici bratovštine Svih Svetih". *Godišnjak grada Korčule* 3: 213–221.

Kaznačić, Antun. 1879. *Pjesme razlike*. Dubrovnik: Nakladom i tiskom tiskare D. Pretnera.

Kuhač Š., Franjo. 1941. *Južno-slovjenske narodne popijevke*, 5. Zagreb: JAZU.

Lovretić, Josip. 1897. "Otok. Narodni život i običaji. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 2: 280.

Lozica, Ivan. 1999. "Došli smo vam kolendati". *Narodna umjetnost* 36/2: 67–83.

Lozica, Ivan. 2002. *Poganska baština*. Zagreb: Golden marketing.

Marasović-Alujević, Marina. 2003. *Hagioforna imena u srednjovjekovnom Splitu i okolici*. Split: Književni krug.

Matešić, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

Mencej, Mirjam. 2001. *Gospodar vlkov v slovanski mitologiji*. Ljubljana: Županjčeva knjižnica.

Mencej, Mirjam. 2007. "Uloga predaje o gospodaru vukova u strukturi ljetnoga ciklusa". U *Kulturni bestijarij*. Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Hrvatska sveučilišna naklada, 149–166.

Mihaljević, Milan. 2002. *Staroslavenska poredbena gramatika*, 1. Zagreb: Školska knjiga.

Mihanović-Salopek, Hrvojka. 1992. *Hrvatska himnodija od srednjega vijeka do preporoda*. Split: Književni krug.

Milčetić, Ivan. 1911. "Hrvatska glagoljska bibliografija". *Starine JAZU* 33: 1–505.

Monceaux, Paul. 1927. *Saint Martin: récits de Sulpice Sévère*. Paris: Payot.

Moreau, Jean. 1997. "Approche médicale des guérisons miraculeuses attribuées à saint Martin". *Mémoires de la Société Archéologique de Touraine. (XVIe centenaire de la mort de Saint Martin).* 62: 143–158. Tours: Société archéologique de Touraine et Musée de l'Hôtel Goüin.

Moreau, Jean. 2005. *Saint Martin nous raconte…* . Paris: L'Harmattan.

Pantelić, Marija. 1973. "Hrvatskoglagoljski amulet tipa Sisin i Mihael". *Slovo* 23: 163–196.

Pavličić, Pavao. 1997. "Antun Kaznačić i književna tradicija". *Dani Hvarskoga kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 23/1: 235–259.

Plas, Pieter. 2007. "'Ko kurjaka pati, taj će padati s gore': intertekst vuka i epilepsije u tradicijskoj kulturi zapadnojužnoslavenskog areala". U *Kulturni bestijarij*. Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Hrvatska sveučilišna naklada, 125–147.

Sébillot, Paul. 1906. *Le folk-lore de la France*, 3. Paris: E. Guilmoto.

Šimunović, Petar. 1972. *Toponimija otoka Brača*. Supetar: Skupština općine Brač, Savjet za prosvjetu i kulturu.

Visić, Rajmund. 1879. "Antun Kaznačić". U *Pjesme razlike Antuna Kaznačića Dubrovčanina*. Rajmund Visić, ur. Dubrovnik: Nakladom i troškom tiskare D. Pretnera, 3–14.

Vuletić-Vukasović, Vid. 1880. *Čakavske starinske pjesme na čast svetiem i sveticama božjim*. Zadar: Tiskara Iv. Wodicke.

Vuletić-Vukasović, Vid. 1891. *Narodni običaji na otoku Korčuli*. Zagreb: Tisak dioničke tiskare.

Zaradija Kiš, Antonija. 2000. "Keltski tragovi u tradiciji sv. Martina i njihov odraz na hrvatskom prostoru". *Narodna umjetnost* 37/2: 109–120.

Zaradija Kiš, Antonija. 2001. "Odraz hagiografske tradicije sv. Martina u hrvatskoglagoljskim rukopisima". U *Drugi hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova*, 1. Stjepan Damjanović, ur. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 299–307.

Zaradija Kiš, Antonija. 2002. "La tradition hagiographique de Saint Martin en Croatie". U *Srednovekovna hristijanska Evropa: iztok i zapad / Medieval Christian Europe: East and West.* Vassil Gjuzelev i Anisava Miltenova, ur. Sofia: IK Gutenberg, 197–206.

Zaradija Kiš, Antonija. 2002a. "Martinšćak, martinšćina, Martinje: razvoj kulta sv. Martina u sjeverozapadnoj Hrvatskoj". *Narodna umjetnost* 39/2: 199–215.

Zaradija Kiš, Antonija. 2004. *Sveti Martin. Kult sveca i njegova tradicija u Hrvatskoj.* Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.

Zaradija Kiš, Antonija. 2004a. "Martinsko nasljeđe na otoku Krku". U *Glagoljica i hrvatski glagolizam*. Marija-Ana Dürrigl, Milan Mihaljević i Franjo Velčić, ur. Zagreb: Staroslavenski institut, Krčka biskupija, 695–716.

Zaradija Kiš, Antonija. 2005. "Galski apostol u književnom ozračju hrvatskih glagoljaša". U *Drugi Hercigonjin zbornik*. Stjepan Damjanović, ur. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 435–448.

Zaradija Kiš, Antonija. 2008. "Martinska molitvica za život u kontekstu hrvatskoglagoljskoga amuleta (Od amuleta do rovinjske molitvice sv. Martinu)". *Slavia Meridionalis. Studia Slavica et Balcanica* 8: 213–224.

Zaradija Kiš, Antonija. 2008a. "L'importance du cas "Illyrie" dans le dveloppement spirituel de Saint Martin". U *Sveti Martin Tourski kot simbol evropske kulture / Saint Martin de Tours, symbole de la culture européenne*. Jasmina Arambašić, ur. V Celovcu: Mohorjeva družba, 161–181.

Zaradija Kiš, Antonija. 2009. "Amuletsko nasljeđe u martinskoj književnoj tradiciji". U *Izazov tradicijske kulture*. Naila Ceribašić i Ljiljana Marks, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 195–211.

Zaradija Kiš, Antonija i Vedrana Vela Puharić. 2012. "Kulturološke perspektive utonule baštine sv. Martina na Makarskom primorju". U *Makarsko primorje danas. Makarsko primorje od kraja Drugog svjetskog rata do 2011.* Marko Mustapić i Ivan Hrstić, ur. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Grad Makarska, 385–405.

Zaradija Kiš, Antonija. 2012a. "Donje Selo u kontekstu europske tradicije sv. Martina". U *Otok Šolta*. Zoran Radman, ur. Grohote: Općina Šolta, 568–581.

Zaradija Kiš, Antonija. 2013. "Svetomartinska baština Gornjega Međimurja: po antičkim tragovima do 'martinske himne'". *Narodna umjetnost* 50/2: 148–172.

Zaradija Kiš, Antonija. 2016. "Noa: svevremenska priča o brizi za život/inje". U *Filmski zoo*. Marija Geiger Zeman, Suzana Marjanić i Zdenko Zeman, ur. Zagreb: u tisku.

Zubčić, Sanja i Sanja Holjevac. 2013. "Jezik korčulanske pjesmarice bratovštine Svih svetih iz 15. stoljeća". U *Književno stvaralaštvo, jezik i kultura na otoku Korčuli*. Dejan Durić, ur. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci, Gradska knjižnica Ivan Vidali Korčula, 233–251.

Zvonar, Ivan. 2009. "Usmena kajkavska književnost u kritičkom izboru i obzorju časopisa KAJ". *Kaj* 42/3: 23–44.

Internetski izvori:

http://www.zakon.hr/z/340/Zakon-o-za%C5%A1titi-i-o%C4%8Duvanju-kulturnih-dobara (pristup 29. 11. 2014.)

http://www.korcula.net/grad/obicaji/martin.htm (pristup 26. 1. 2015.)

http://www.aatseel.org/100111/files/croatlit/kaj-nikaj.htm (pristup 29. 1. 2015.)

http://www.tekstovipjesamalyrics.com/tekst-pjesme/52779-zagrebacki-tamburasi-dosel-bu-dosel-sveti-martin-tekst-pjesme (pristup 29. 1. 2015.)

http://www.crolinks.com/cromusic/song.php?t=n/nikajnas (pristup 29. 1. 2015.)

http://www.romamuseum.rs/materijalna.html (pristup 29. 1. 2015.)